

Даница Лазовић*

Институт друштвених наука, Београд

ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ ПРЕМА ТЕРИТОРИЈАЛНОМ ИНТЕГРИТЕТУ И СУВЕРЕНИТЕТУ И ЕФЕКТИ НА РЕГИОНАЛНУ САРАДЊУ – СЛУЧАЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Сажетак

Међународни односи у савременом свету суочени су са све учесталијим различитостима у тумачењу територијалног интегритета и суверенитета држава, што доводи до релативизације правила међународног права, заоштравања политичких и других односа међу државама, а неретко и до отворених сукоба. Однос држава према територијалном интегритету и суверенитету суседа може утицати на свеукупни биланс њихове сарадње. У својој спољној политици Република Турска поклања незанемарљиву пажњу балканском региону – блиској копненој сфери, позивајући се на културне, географске и историјске споне повезаности. Фактори повезаности са државама и народима региона детерминишу однос Републике Турске према балканским државама – Републици Србији и Босни и Херцеговини, помажући турској спољној политици да пронађе упориште за продубљивање различитих облика сарадње са државама региона и јачање свог утицаја у регионалним оквирима.

* Имејл адреса: dlazovic@idn.org.rs

Спољна политика Републике Турске недвосмислено је подржала једнострано проглашену независност српске аутономне покрајине Косова и Метохије, док са друге стране, представници турске државе снажно подржавају територијални интегритет и суверенитет Босне и Херцеговине. Истраживање показује да Република Турска, без обзира на различите ставове по питању територијалног интегритета и суверенитета ових држава, настоји да са њима одржава сарадњу, јачајући своје присуство и регионални утицај кроз економску сарадњу и инвестиције. Циљ аутора је да коришћењем методе анализе садржаја и дискурса одговори на дилему због чега постоји диспарат у ставу турске државе према територијалном интегритету и суверенитету Републике Србије и Босне и Херцеговине, те да утврди да ли се и на који начин опречни став турске државе по питању територијалног интегритета и суверенитета двеју држава одражава на развој њихових политичких, економских и других облика сарадње.

Кључне речи: *Република Турска, Република Србија, Босна и Херцеговина, територијални интегритет, суверенитет, регионална сарадња*

УВОД

Поредак међународних односа почива на принципима које дефинишу правила међународног права и Повеља Уједињених нација (УН). Повеља УН истиче неопходност очувања мира и безбедности, одржавање пријатељских односа међу државама у складу са начелом равноправности, уз истицање обавезе да се: „сви чланови у својим међународним односима уздржавају од претње силом, употребе силе против територијалног интегритета и политичке независности сваке државе (...)” (Повеља УН 1945, чл.1 и чл.2). Политика држава према територијалном интегритету и суверенитету других држава у савременом свету често варира у зависности од различитих политичких, економских, војних и других интереса. Тумачење ових

принципа у вођењу политике према другим државама значајно се може одразити не само на међудржавне односе, него и на читав међународно – правни поредак. Недоследност у поштовању међународних правних правила, предуслов је за развој несигурног међународног окружења у коме војна, економска и политичка моћ надилазе право – хобсовским речником, она потпомаже стање „рата свију против свих” (*bellum omnium contra omnes*). Крај XX века и прва деценија XXI века обележени су променама у међународном балансу снага, те је нестанак Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР) природно омогућио јачање моћи западног дела међународне заједнице, најпре Организације североатлантског пакта (НАТО) и Европске уније (ЕУ). Нарушени баланс снага на међународном плану одразио се на политичка дешавања на Балкану. Завршетак југословенских ратова резултирао је стварањем шест нових држава на простору некадашње Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Да процес рекомпозиције пост – југословенског простора није завршен НАТО бомбардовањем Савезне Републике Југославије (СРЈ) 1999. године, показао је чин једностраног проглашења независности јужне српске аутономне покрајине Косова и Метохије 2008. године.

Турска, као држава која је вишеструко повезана са балканским регионом, како због због историјског наслеђа, религијских спрега са муслиманским становништвом у региону, али и економског, културног и војног интереса, настоји да са државама региона развија интензивне односе у различитим сферама, те подстиче билатералне и мултилатералне механизме сарадње (Лазовић 2020, 22). Ипак, у својој политици према територијалном интегритету и суверенитету, званичници ове државе неретко изражавају дисонантне ставове када је у питању случај Србије и Босне и Херцеговине (БиХ). Турска је само дан након једностраног проглашења независности Косова*,¹ признала независност Косова и на тај начин постала једна од првих држава на свету која је признала сецесију српске јужне покрајине.

За разлику од политике према територијалном интегритету и суверенитету Србије, турски званичници пружају подршку територијалном интегритету и суверенитету БиХ. Без обзира на неравнотежу ставова по питању територијалног интегритета и

¹ Овај назив је без прејудуцирања статуса и у складу је са Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 1244 и мишљењем Међународног суда правде о декларацији о независности Косова.

суверенитета ове две државе, Турска непрестано настоји да развија и продубљује регионалну сарадњу, како са Србијом, тако и са БиХ, али и да са њима покреће мултилатералне механизме сарадње. Циљ аутора је да путем методе анализе садржаја и анализе дискурса одговори на питање због чега долази до диспаратитета у турској политици према проблематици територијалног интегритета и суверенитета Србије и БиХ, те да понуди одговор на питање да ли се и на који начин непринципијелна политика Турске одражава на свеукупни биланс сарадње са њеним западнобалканским партнерима.

ТЕРИТОРИЈАЛНИ ИНТЕГРИТЕТ И СУВЕРЕНИТЕТ У САВРЕМЕНИМ МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Савремени међународни односи, уоквирени принципима Повеље УН као и међународно – правним правилима, суочени су са релативизацијом принципа територијалног интегритета и суверенитета држава. Од 2008. године, након једнострано проглашене независности Косова, овај акт сецесионизма подржало је око 100 држава чланица УН, од укупно 193 државе чланице (Buchholz 2023).

Европска унија више од деценије протекле од проглашења независности Косова није успела да усвоји јединствени став, будући да пет држава чланица ЕУ и даље није признало тзв. Косово као независну државу.² Немогућност ЕУ да у својим оквирима дође до усвајања јединственог става, показује да питање територијалног интегритета и суверенитета и даље представља питање од виталног значаја за државе, које се у складу са реализмом у међународним односима најпре фокусирају на заштиту партикуларних интереса и максимизирање своје безбедности и моћи (Топаловић 2023, 282). Чињеница да су најватренији протагонисти косовске независности државе које припадају војним и политичким савезима попут НАТО и ЕУ, утицала је на одређивање оних држава које нису имале *a priori* одређен став према косовској независности.

Године након проглашења независности, показале су да је релативизација међународних правних правила и принципа, опасно средство у рукама најмоћнијих држава света, те да је проблематика косовског питања изашла из оквира српске унутрашње политике, међунационалних и међудржавних односа у балканском региону.

² Државе ЕУ које нису признале независност тзв. Косова су: Шпанија, Грчка, Румунија, Кипар и Словачка.

Преседан учињен обимном међународном подршком пруженој сецесионистичким снагама на тзв. Косову убрзо је показао да у савременим међународним односима долази до ерозије темеља и принципа на којима су засновани и који су представљали *conditio sine qua non* међународног поретка.

Излазак косовске проблематике из оквира српске унутрашње политике и регионалних односа на Балкану, рефлектовао се и на случају Украјине тј. проглашењем независности Крима, Доњецке и Луганске Народне Републике током 2014. године. Исте године, председник Руске Федерације Владимир Путин (*Владимир Путин*), декретом је признао независност Крима (BBC 2014). Признању независности Крима претходио је референдум о статусу аутономне Републике Крим, на коме је било предвиђено да се грађани изјасне о томе да ли подржавају припајање Крима Руској Федерацији или се залажу за опстанак Устава Крима из 1992. године (B92 2014).

Уочи отпочињања специјалне војне операције Руске Федерације у Украјини, ова држава признала је независност Доњецке Народне Републике и Луганске Народне Републике (Radio Slobodna Evgora 2022b), области које су још 2014. године на референдуму прогласиле независност од Украјине (РТС 2014). Непосредно након почетка ратних дејстава, септембра 2022. године, одржани су референдуми о придруживању Руској Федерацији у украјинским регионима – Доњецкој Народној Републици, Луганској Народној Републици, Херсонској и Запорошкој области (Radio Slobodna Evgora 2022a).

Непринципијелност и релативизација принципа територијалног интегритета и суверенитета исказана је након оштрих реакција на деловање Руске Федерације у контексту кршења украјинског територијалног интегритета и суверенитета, најпре од најснажнијих протагониста и бранитеља косовске независности. Иако је одвајање украјинских региона од матице праћено референдумима, што није био случај на Косову, већински став ЕУ ишао је у прилог албанском сецесионизму, док је у случају Украјине, ЕУ нереаговањем на питање кршења права русофног становништва и оспоравањем спроведених референдума, отворила пут Русији за проактивно решавање настале кризе (Топаловић 2023, 277–278). У случају Руске Федерације и њене политике према територијалном интегритету и суверенитету Украјине, несумњиво се може говорити не само о погоршању односа ове две државе, услед специјалне војне операције, већ и о свођењу међународне економске, војне, политичке и културне сарадње са

државама чланицама ЕУ и НАТО на најнижи ниво због увођења неколико пакета санкција Руској Федерацији.

Тенденције у савременим међународним односима доказ су да установљена универзална правила губе своју суштину примењујући се селективно, те се све чешће могу чути гласови о неопходности реформе система Уједињених нација, која би била усклађена са токовима геополитичких промена у свету. Кратки оверт на дешавања у Украјини показује да косовски преседан може бити полазиште за отварање других проблематичних досијеа који представљају озбиљну претњу европском и глобалном миру и безбедности.

Какав је став Турске по питању територијалног интегритета Украјине? Током састанака одржаних у оквиру Конференције за обнову Украјине у Лондону, јуна 2023. године, министар спољних послова Турске Хакан Фидан (*Hakan Fidan*) изразио је посвећеност турске државе територијалном интегритету Украјине и потврдио да се Турска залаже за њену независност и суверенитет (TRT Afrika 2023). О ставу Турске према територијалном интегритету и суверенитету Србије и БиХ, биће речи након утврђивања специфичности односа Турске према државама балканског региона посредством објашњења фактора који ову државу повезују са њим.

МЕЂУПОВЕЗАНОСТ РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ И БАЛКАНСКОГ РЕГИОНА

Прошлост балканског региона обележена је дуготрајним турским присуством, које је променило његову будућност и утицало на обликовање међудржавних односа. Почетком XX века, османска држава била је суочена са многобројним проблемима на унутрашњем плану. Владавину султана Абдул Хамида II (*İkinci Abdülhamit*) 1908. године потресао је Младотурски устанак, када су војни официри преузели власт, незадовољни развојем политичких догађаја у држави. Револуционари „ (...) задојени идејама младотурске партије о парламентаризму, уставу и слободама, извели (су) преврат револуционарног карактера, убеђени да ће тиме зауставити пропадање и анархију у Турској” (Симић 2021, 472–473). Владавина султана обележена је губитком територија у Европи и Африци.

Односи балканских народа према османској окупацији били су обликовани тежњама за ослобођењем крајева који су још увек били под влашћу Османлија. Ове тежње исказане су током Првог

балканског рата, када су државе Балканског савеза³ удруженим снагама ратовале против Османског царства. Рат је исходовао Лондонским мировним споразумом, којим је Османско царство изгубило своје балканске поседе. Незадовољне територијалном расподелом, балканске државе су за годину дана повеле и Други балкански рат у коме је Османско царство повратило територије и обновило своје присуство на Балкану.

Вишевековно присуство османске империје на Балкану видљиво је у религијском смислу, прихватањем Ислама од стране дела популације балканских народа. Поред дељене историје Турске и балканских држава, примећује се да савремена Турска настоји да искористи своју религијску повезаност са муслиманским живљем широм Балкана за утврђивање и јачање свог регионалног утицаја. Религијске и културне везе балканских Муслимана и Турске примећује Ахмет Давутоглу (*Ahmet Davutoğlu*), наглашавајући да су Муслимани „баштеници османске културе на Балкану”, те су јаки темељ за јачање турског утицаја у региону (Давутоглу 2014, 131–155).

О значају религијски сродних заједница сведоче и активности Турске агенције за сарадњу и координацију – ТИКА (*Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*) која путем различитих пројеката настоји да утиче на обнову османског културног наслеђа и споменика културе, те да пружа помоћ религијским заједницама. Агенција је у више наврата покретала пројекте и у другим сферама.

Фактори повезаности Турске и Балкана односе се и на економску и војно – безбедносну компоненту. Интерес обе стране за проширивање економске сарадње осликава склапање споразума о слободној трговини, који су утицали на повећање трговинске размене између Турске и балканских држава, али и значајан број страних директних инвестиција које долазе из Турске. Споразум о слободној трговини између Србије и Турске ступио је на снагу 2010. године, а са БиХ 2019. године.

Војно-безбедносни аспект повезаности Турске са регионом видљив је у колико се у обзир узме позиција Турске која је смештена на споју више регионалних безбедносних комплекса, међу којима су блискоисточни, пост – совјетски и европски (Buzan and Wæver 2003). Поред специфичне стратешке позиције Турске, значајно је споменути и учешће ове државе у мировним процесима који су уследили након

³ Балкански савез из 1912. године чиниле су Краљевине Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка.

завршетка југословенских сукоба. Након потписивања Општег оквирног споразума за мир у БиХ (Дејтонски споразум) 1995. године, утврђен је Савет за спровођење мира (*Peace Implementation Council*), чија је чланица Турска, док у Управном одбору Савета она представља Организацију исламске конференције (*Office of the High Representative* н.д.). Заинтересованост Турске за мировне процесе у региону исказана је турским учешћем у мировној мисији ЕУФОР (*European Union Force in Bosnia and Herzegovina*). Поред простора БиХ, Турска је присутна и у НАТО мировној мисији – КФОР (*Kosovo Force*) на Косову и Метохији, чију је команду преузео турски генерал – мајор Озкан Улуташ (*Özkan Ulutaş*) у октобру 2023. године. Удео турских војника у овој мисији у којој учествује 4500 војника износи око 13,33%, са укупно 600 припадника турске војске (Al Jazeera Balkans 2023). Фактори вишедимензионалне повезаности између Турске и балканског региона испољени су у историјском, географском, религијском, економском и војно – безбедносном аспекту. Осврт на ове факторе повезаности омогућава постављање основа за истраживање утицаја контрадикторности турске политике према територијалном интегритету и суверенитету Србије и БиХ, али и за утврђивање ефеката које та политика остварује на регионалну сарадњу.

ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ ПРЕМА ТЕРИТОРИЈАЛНОМ ИНТЕГРИТЕТУ И СУВЕРЕНИТЕТУ: СЛУЧАЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Југословенски ратови окончани су кризом у јужној српској покрајини Косову и Метохији у периоду 1998–1999. године, која је резултирала НАТО агресијом на СРЈ. Међународна политичка збивања и промене у структури међународног поретка, изазване сломом СССР, омогућили су НАТО да својим акцијама усмереним против међународног права, суверенитета и територијалног интегритета држава чланица УН постави темеље за своју доминацију у међународној политици. Агресијом на СРЈ, НАТО не само да је прекршио Повељу УН и принципе међународног права, већ је деловао и противно свом оснивачком акту – Северноатлантском уговору из 1949. године. Агресија на СРЈ показала је настојања НАТО да искористи за њега повољне међународне промене за јачање супрематије у међународној арени. Деловањем НАТО у СРЈ

погажени су и принципи оснивачког уговора организације, као и обавеза НАТО да за евентуалне интервенције затражи дозволу од Савета безбедности УН (СБ УН), што није био случај током агресије на СРЈ 1999. године (Anderson 2000, 33). У НАТО бомбардовању СРЈ учествовала је турска војска, која је након потписивања Војно-техничког споразума у Куманову узела учешће у мисији КФОР.

У фебруару 2008. године, усвојена је Декларација о независности Косова, чиме је настављено сецесионистичко деловање Албанаца у јужној српској покрајини. Међу првим државама које су признале независност Косова, погавивши суверенитет и територијални интегритет Србије, била је Турска. Одлука Турске да призна независност у почетку је уздрмала српско-турске односе, али је убрзо дошло до стабилизације, наставка билатералне сарадње и успостављања трилатералних дипломатских механизма сарадње између Турске, Србије, БиХ и Хрватске.

Изјаве турских званичника о косовском проблему недвосмислено су ишле у прилог албанском сепаратизму, давајући подршку од српске стране непризнатим албанским властима из Приштине и подстрекивајући даља признања Косова и процес изградње косовске државе. Турски министар спољних послова Али Бабаџан (*Ali Babacan*) дан након проглашења косовске независности, исказао је задовољство текстом Декларације о независности и саопштио одлуку Турске да званично призна независност. Том приликом изјавио је да се: „Турска (се) нада да ће независност Косова ојачати климу сигурности и поверења између земаља у регији” и потврдио да ће Турска настојати да помогне развој Косова у будућности (Kliks 2008).

Године након проглашења независности обележене су бројним сусретима турских званичника са званичницима тзв. Косова, успостављањем дипломатских односа – отварањем турске амбасаде у Приштини, генералног конзулата у Призрену и амбасаде тзв. Косова у Анкари. На састанку косовских парламентарца са министром спољних послова Турске Али Бабаџаном 2009. године, још једном је потврђена подршка Косову у евро-атлантским интеграцијама, уочен је тренд јачања сарадње у економској, политичкој и културној сфери и најављене су нове инвестиције Турске (Skupština Republike Kosovo 2009).

Током сусрета турског министра спољних послова Давутоглуа са премијером тзв. Косова Хашимом Тачијем (*Hashim Thaçi*) 2011.

године, турски министар потврдио је подршку у лобирању за нова признања независности истичући да је реч о интересу читавог региона. Турски министар говорио је и о неопходности међусобног признања Србије и Косова и обавези „држава“ да међусобно поштују територијални интегритет и суверенитет (Blic 2011). Скуп који је изазвао незадовољство и протест Србије, одржан је 2013. године, када је пред великим бројем окупљених, турски премијер Реџеп Тајип Ердоган (*Recep Tayyip Erdoğan*) одржао говор који се позивао на културне, историјске и цивилизацијске споне између народа Турске и Косова. Скуп је обележила Ердоганова реченица: „Турска је Косово и Косово је Турска”. На скупу је поред турског премијера био присутан и Еди Рама (*Edi Rama*), премијер Албаније и Хашим Тачи, премијер тзв. Косова, а турска делегација чинила је око 600 чланова – министара, предузетника и представника јавног живота (Radio Televizija Vojvodine 2013). Изјаве турских званичника показују да турска политика нема дилеме око питања решавања косовског проблема, те да стоји недвосмислено уз сецесионистичке и од Србије непризнате власти у Приштини. Пред одржавање Генералне Скупштине УН (ГС УН), јула 2021. године, турски председник Ердоган изјавио је да ће разговарати са америчким председником Џозефом Бајденом (*Joseph Biden*) о акцији подстрекивања држава које нису признале Косово да то што пре учине, те да се нада да ће Турска и САД заједнички радити на остварењу овог циља (Reuters 2021).

Поред подршке међународном признању Косова, честе су изјаве које сведоче о тежњи Турске да стоји уз тзв. Косово на путу евро – атлантских интеграција. Састанак турског председника Ердогана са председницом тзв. Косова Вјосом Османи (*Vjosa Osmani*) одржан у марту 2022. године, прошао је у тону добрих односа и развијања сарадње, те је Ердоган упоредио подршку процесу признања тзв. Косова са процесом подршке чланству Косова у НАТО, истичући да ће Турска подржати чланство Косова у НАТО, те да ће предузети потребне кораке у том смислу (Al Jazeera Balkans 2022). Исте године одржан је састанак посланичке Групе пријатељства Косово – Турска, када је представник Велике Скупштине Турске Ахмет Јилдиз (*Ahmet Yildiz*) још једном потврдио подршку Турске Косову и његовом суверенитету и територијалном интегритету, нагласивши да разговори са Србијом треба да резултирају међусобним признањем. Чланови турске делегације овом приликом су похвалили политику

тзв. Косова према мањинским заједницама (Skupština Republike Kosovo 2022).

Подршка Турске косовској независности наставила се и током 2023. године, те је турски председник Ердоган на састанку са тзв. косовским премијером Албином Куртијем (*Albin Kurti*) истакао спремност да Турска учествује у мировним процесима у региону уколико буде потребно, нагласио подршку Турске евроинтеграцијама Косова и најавио јачање економске и трговинске сарадње (Nedeljnik 2023).

Изјаве највиших турских званичника сведоче да је турска политика према косовском проблему недвосмислено заснована на кршењу територијалног интегритета и суверенитета Србије, будући да са самопроглашеном и од Србије непризнатом тзв. државом Косово развијају дипломатску сарадњу, јачају билатералне односе у различитим сферама, лобирају за нова међународна признања независности и промовишу окончање дијалога са Србијом које би требало да буде засновано на „принципу узајамног признања”.

ПОЛИТИКА РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ ПРЕМА ТЕРИТОРИЈАЛНОМ ИНТЕГРИТЕТУ И СУВЕРЕНИТЕТУ: СЛУЧАЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Каква је политика Турске према територијалном интегритету и суверенитету БиХ? Судећи по примеру турске политике према територијалном интегритету и суверенитету Србије, могло би се закључити да Турска не води рачуна о међународном праву, Повељи УН и другим међународним документима и споразумима који дефинишу суверенитет и територијални интегритет држава насталих након распада Југославије. Премда је у виђењу косовског проблема Турска ставила по страни међународно право, Повељу УН, као и Резолуцију 1244 СБ УН, у случају друге постјугословенске безбедносно критичне тачке – БиХ, турска политика је сасвим другачија.

Случај БиХ турска политика тумачи из угла међународног права, Повеље УН и Дејтонског споразума. Значај БиХ за турску регионалну политику, потврђују веома присни односи високих званичника Турске са бошњачким политичким лидерима, као и изјаве вођене наглашавањем историјских, културних, религијских и људских веза између две државе. Коришћење ових веза неизоставни

је део дискурса Ердогана, који је као тадашњи премијер Турске, 2014. године изјавио да постоји могућност упловљавања турских бродова у Неум, као вид подршке суверенитету БиХ. У истом обраћању, Ердоган је подсетио на „историјске грешке” Турске, која је препустила бошњачки народ Аустроугарској, а касније још једном поновила исту грешку (Mondo 2014).

Деценије након потписивања Дејтонског споразума, уједно и Устава БиХ, обележене су бројним критикама о његовој успешности и спроводљивости. О потреби реформе споразума могли су се чути гласови са више страна, како из саме БиХ (од представника сва три конститутивна народа), тако и од међународних представника, међу којима је неретко била и Турска. На састанку са хрватском председницом Колиндом Грабар Китаровић, турски председник Ердоган изјавио је да Дејтонски споразум има многе недостатке, те да није ефикасан у произвођењу решења. Ердоган је нагласио да се мањкавости Дејтонског споразума највише осећају у конфузним и компликованим политичким механизмима извршне власти, али и у војном сегменту, јер не омогућавају „стварање праве војске” (Buyuk and Vladislavljević 2019). Допуњујући ову изјаву, неколико месеци касније Ердоган је истакао да Турска подржава Дејтонски споразум и његово спровођење без обзира на све мањкавости, те да: „ (...) ако заинтересоване стране желе да унапреде споразум, то мора бити урађено под надзором Уједињених нација” (N1 2019). Дискурс о реформи Дејтонског споразума чуо се и од министра спољних послова Турске Мевлута Чавушоглуа (*Mevlüt Çavuşoğlu*) који је на виртуелном догађају обележавања 25. годишњице Дејтонског споразума, у организацији Канцеларије Високог Представника за БиХ, истакао достигнућа споразума, истовремено примећујући да се тенденције и потребе мењају, те да се треба прилагодити „новим реалностима“. Чавушоглу је говорио о потреби стварања функционалнијег система за добробит свих грађана БиХ. У погледу суверенитета и територијалног интегритета БиХ, министар је изнео став Турске, који подразумева да су: „ (...) интегритет, јединство и суверенитет БиХ круцијални за Турску”, те „ (...) кључни елемент за одржавање мира и стабилности на Балкану и шире” (Yüzbaşıoğlu 2020).

Готово истоветне изјаве могле су се уочити и код турског председника Ердогана, који је заједничкој конференцији за штампу са члановима Председништва БиХ, одржаној 2021. године, рекао да

су: „територијални интегритет, политичко јединство и суверенитет БиХ кључ за регионални мир” (Presidency of the Republic of Türkiye 2021). Следеће године, током посете БиХ, Ердоган је потврдио став Турске, рекавши да ова држава обраћа пажњу на мир, просперитет и стабилност БиХ, још једном истичући подршку суверенитету и територијалном интегритету БиХ (Federalna Novinska Agencija 2022). Током 2022. године, политички врх Србије и Турске дискутовао је у Анкари о политичкој кризи у БиХ, када је на потврду српског председника Александра Вучића територијалном интегритету и суверенитету БиХ, турски председник Ердоган реаговао афирмативно, истичући значај става српске државе по питању очувања целovitости БиХ за регионалну стабилност и безбедност (S news 2022). Исте године, министар спољних послова Чавушоглу је, на састанку са министарком спољних послова БиХ Бисером Турковић, потврдио приврженост Турске територијалном интегритету, суверенитету и политичком јединству БиХ (Radio Slobodna Evropa 2021).

Октобра 2023. године, делегација високих званичника Турске учествовала је на осмом конгресу Странке демократске акције у Сарајеву, када је прочитана порука турског председника Ердогана, којом се недвосмислено потврђује став Турске по питању територијалног интегритета и суверенитета БиХ. Порука Ердогана, прожета дискурсом о снажним људским и културним везама између турског и бошњачког народа, потврдила је нетолеранцију на било какав вид претњи суверенитету и територијалном интегритету БиХ (TRT Balkan 2023). Интересантно је приметити да ова порука јасно истиче могућност доношења „неправде и незакоња” Бошњацима, којој ће се Турска супротставити, док се истицањем угрожености овог конститутивног народа пружа шанса Турској да се у таквом реалном или имагинарном сценарију наметне као проактивни делатник и тиме увећа своју регионалну моћ и утицај.

Као и у случају Косова, чини се да Турска настоји да формулише своју политику према територијалном интегритету и суверенитету БиХ и Србије не у складу са међународним правом, већ у складу са својим интересима, који се у значајној мери ослањају на народе које Давутоглу дефинише као „баштинике османске културе на Балкану”. Недвосмислено се може закључити да је теоретичар и стратег савремене турске спољне политике Давутоглу, изванредно приметио могућност Турске да користи балканске политичке актере и народе (пре свега Бошњаке и Албанце) за

експанзију свог регионалног утицаја и моћи, али и за одржавање свог историјског присуства у региону. Ипак, треба истаћи да овај однос није једносмеран, те да Бошњаци и Албанци истовремено профитирају добијањем политичке подршке званичне Турске, како за политике у БиХ, тако и у Приштини.

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ТРЕНДОВА РЕГИОНАЛНЕ САРАДЊЕ РЕПУБЛИКЕ ТУСКЕ СА СРБИЈОМ И БОСНОМ И ХЕРЦЕГОВИНОМ

Балканска блиска копнена сфера представља спољнополитички важан регион за Турску. Балканске државе и Турска имају богату историју међусобних односа, који су мењали свој интензитет током векова. Новија историја сведочи о тежњама региона Западног Балкана за чланством у ЕУ. Поспешивање сарадње са државама балканског региона заснива се на идеји о географској блискости са Турском, која ће утицати позитивно на Турску интеграцију у ЕУ путем улагања и поспешивања трговине (Çakır 2014, 78).

Сарадња Турске са Србијом и БиХ континуирано бележи све боље резултате, док се одвија понајвише на политичком, економском и културном нивоу. Показатељ интезивне политичке сарадње јесте фреквентност посета на највишем државном нивоу, док се за мерило економске сарадње могу узети статистички подаци који показују трендове развоја спољнотрговинске размене између партнера, као и раст броја турских инвестиција. Културна сарадња Турске са Србијом и БиХ огледа се у броју спроведених културних пројеката, при чему у реализацији предњачи Турска агенција за сарадњу и координацију (ТИКА).

Економска сарадња значајно је олакшана потписивањем Споразума о слободној трговини. Споразум између Турске и БиХ потписан је 2002. године, те је ступио на снагу наредне године. Ревидирани споразум ове државе потписују 2019. године, док је процес ратификације и даље у току. Споразум између Турске и Србије потписан је 2009. године и ступио је на снагу наредне године. Ревидирани споразум између ових држава потписан је 2018. године, а на снагу је ступио наредне године. Стратешко партнерство Србије и Турске омогућило је развитак економског и политичког повезивања (Bieniek 2021, 187).

Будући да признаје тзв. Косово, Турска је са привременим институцијама у Приштини потписала Споразум о слободној трговини 2013. године, који је ступио на снагу 2019. године. Према статистичким подацима Министарства спољних послова Турске, приметан је раст обима спољнотрговинске размене између Турске и Србије за период 2020–2022 (Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye n.d.a) и тзв. Косова за период 2019–2022 (Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye n.d.b), као и суфицит који остварује турска економија у оба случаја. Анализа спољнотрговинске размене између Турске и БиХ показује истоветне трендове – раст укупног обима размене и суфицит на страни турске економије.

Према подацима Светске банке, у 2008. години, српски увоз из Турске износио је 436,63 милиона америчких долара, док је извоз у Турску износио 45,34 милиона долара (World Integrated Trade Solution n.d.a). У 2022. години, турски извоз у Србију достигао је рекордних 1.774 милиона долара, док је српски извоз достигао износ од 573 милиона долара (Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye n.d.). У 2008. години турски извоз у БиХ бележио је 572,35 милиона долара, а извоз БиХ укупно 24,55 милиона долара (World Integrated Trade Solution n.d.b). Подаци за 2022. годину сведоче о расту укупног обима спољнотрговинске размене између партнера – турски извоз у БиХ достигао је 755,42 милиона долара, а босанскохерцеговачки извоз у Турску укупно 189,42 милиона долара (International Monetary Fund n.d.). Поређењем износа за 2008. и 2022. годину, увиђа се да је турски извоз у Србију четири пута већи, док је српски извоз у 2022. години већи чак дванаест пута. Од 2008. до 2022. године, турски извоз у БиХ је већи за око 1,32 пута, док је извоз БиХ у Турску седам пута већи.

И у случају Србије и БиХ, Турска се налази на листи десет највећих инвеститора. За период од 2010. до 2021. године, Турска је у Србији инвестирала 221 милион евра, чиме се сврстала на девето место на листи највећих инвеститора у Србији (BIZ Life 2022). Подаци Централне банке БиХ показују да је Турска, за период од 1994. године до 2021. године у БиХ инвестирала 519 милиона конвертибилних марака⁴, чиме је заузела десето место на листи највећих инвеститора у БиХ (Агенција за унапређење страних инвестиција ВИН 2023). Компаративном анализом података закључује се да је Турска за период од 11 година у Србији инвестирала само 44

⁴ Износ од 519 милиона конвертибилних марака једнак је износу од 265 милиона евра.

милиона евра мање него за период од 27 година у БиХ. Веће турске инвестиције у Србији могу се објаснити стабилнијом пословном климом и повољнијим државним субвенцијама за стране инвеститоре. Повећање броја инвестиција у Србији објашњава и чињеница да је: „ (...) Србија највише институционализована држава региона, што би турски инвеститори требало да узму у обзир у свом пословању” (Ekinci 2013, 25). Мање фреквентно турско инвестирање у БиХ последица је непредвидивог и нестабилног пословног окружења које зависи од компликованог институционалног и правног оквира.

Иако статистички подаци указују на раст тренда међусобне економске сарадње Турске, Србије и БиХ, потребно је нагласити да поред обима спољнотрговинске размене и броја страних директних инвестиција треба узети у обзир и културне пројекте којима Турска помаже партнере. Културна сарадња успостављена је са обе државе, али је приметно појачано деловање Турске кроз културне, образовне и религијске пројекте у БиХ, где је средиште пројеката усмерено на делове државе у којима живи већински муслиманско становништво. Најзначајнији актери Турске у културној сфери и пружању развојне помоћи јесу ТИКА, Турска дирекција за верска питања (Дијанет) и Институт Јунус Емре.

У сфери културне обнове ТИКА је актер који има велики утицај у БиХ, док је канцеларија у Сарајеву на трећем месту по буџету у свету (Vračić 2014, 185). Према Извештају о турској развојној помоћи из 2021. године, укупни буџет ТИКА пројеката за Европу износио је 85,89 милиона евра, док је за пројекте у БиХ издвојено 8,64 милиона евра (10,05% европског буџета), Србији 1,04 милиона евра (1,21%) и на тзв. Косову 4,94 милиона евра (5,75%) (ТИКА 2021, 28). Области у којима ТИКА спроводи пројекте односе се на обнову културних, историјских и религијских објеката, али и пројекте који се тичу пружања развојне помоћи у складу са циљевима одрживог развоја Уједињених нација (УН). Територијално лоцирање пројеката које спроводи ТИКА у Србији и БиХ сведочи о циљаном одабиру региона и области на којима је већински присутно муслиманско становништво, будући да се у Србији већина пројеката реализује у Рашкој области и на тзв. Косову, а у БиХ у Федерацији БиХ.

Сфера религијске сарадње припада најпре Дијанету, који у БиХ помаже обнову џамија, реновира медресе и иницира изградњу религијских објеката. Иако је деловање Дијанета у БиХ распрострањено, није познато колико се за ову државу укупно издваја буџетских средстава (Vračić 2014, 189).

Значајни чинилац у експанзији турског утицаја јесте Институт Јунус Емре, основан са циљем промоције турског језика, културе, историје и уметности (Yunus Emre Enstitüsü n.d.). Институт је присутан на простору БиХ, Србије и тзв. Косова. Иако је већа по површини и броју становника, у Србији је канцеларија Института активна само у Београду, док су у БиХ све три канцеларије у Федерацији БиХ – у Сарајеву, Мостару и Фојници, а на простору тзв. Косова – у Приштини, Призрену и Пећи. Деловање Турске у БиХ путем развојне помоћи и подршке културним, образовним и религијским пројектима наилази на различита тумачења конститутивних народа у погледу оцене историјског присуства Турске на овим просторима (Vračić 2014, 187).

ЗАКЉУЧАК

Турска политика према територијалном интегритету и суверенитету у случају Србије и БиХ прати тренд у међународним односима који подразумева поништавање норми међународног права и универзалних принципа на којима се заснива међународни поредак онда када државе процене да је то у њиховом интересу. Историјски гледано, Турска је на Балкану била присутна више векова, те је значајно утицала на промену верско – демографске слике региона. Народи Балкана који су прихватили Ислам, током година развијали су афинитете према Турској и њеној регионалној политици, док су други народи настојали да на утицаје ове државе гледају из призме некадашњих историјских искустава која су углавном била негативна. Промене у међународном систему уследиле након завршетка Хладног рата, омогућиле су Турској да се, као чланица НАТО и држава која претендује на пуноправно чланство у ЕУ, постепено отвара према географски блиским регионима, што је био случај и са балканским регионом. Могућност за појачано регионално деловање Турска је тражила у оним факторима који су олакшавали њене спољнополитичке циљеве на Балкану, значајно се ослањајући на „баштинике османске културе”.

Негативно наступајући према територијалном интегритету и суверенитету Србије, Турска је паралелно настојала да са овом државом развија економску, политичку и културну сарадњу. Политика Турске према територијалном интегритету Србије није спречила две државе да упркос различитим виђењима косовске проблематике

наставе да унапређују сарадњу, како у билатералном домену, тако и успостављањем трилатералних механизма дипломатске сарадње. Став Србије према турској политици делимично је одређен широм позицијом Србије на глобалној сцени политичких односа, која се усложњавала паралелно са растом подршке европских и других држава косовској независности. Светска економска криза, криза изазвана пандемијом корона вируса и украјинска криза, драстично су утицале на смањење капацитета српске политике да адекватно одреагује на изазове косовске независности. Непосредно након проглашења независности, турско признање и подршка независности тзв. Косова у српским политичким круговима изазвало је само реторичке реакције, али је убрзо сарадња настављена и интензификована.

У случају БиХ, за чији се територијални интегритет и суверенитет Турска залаже, приметан је развој сарадње најпре у политичком и културном домену. Иако је и економска сарадња од 2008. до 2022. године значајно унапређена, она није достигла очекивани ниво, уколико се у обзир узме реторичка подршка Турске овој држави. Фактори који утичу на развој економске сарадње су разноврсни, али се њихово разумевање може свести на недовољне извозне капацитете БиХ, несигурно пословно окружење, недовољно привлачне државне субвенције за стране инвеститоре, недостатак политичке стабилности, као и компликоване правне процедуре изазване решењима примењеног либералног мира. Анализа економске сарадње и помоћи Турске не би требало да изостави деловање ТИКА и агенција које пројектно инвестирају новац у БиХ. Само у 2021. години, десетина укупног буџета ТИКА за имплементацију пројеката у Европи припала је БиХ, која се нашла на десетом месту држава у свету највећих примаоца билатералне развојне помоћи (ТИКА 2021, 20). Међу првих десет држава примаоца турске развојне помоћи, БиХ је једина европска држава. Анализа турске политике према територијалном интегритету и суверенитету Србије и БиХ показује да реторичка пракса није увек усклађена са трендовима развоја регионалне сарадње.

Интерес Турске за јачање регионалног присуства видљив је у њеним настојањима да негује политичке, економске и културне односе са овим државама. Док је у случају БиХ деловање Турске засновано на културно – историјским компонентама (верске, националне и емотивне природе), деловање у Србији базира се

доминантно на економском и геополитичком интересу (Jeftić-Šarčević 2010, 708). Упоредна анализа турске сарадње са Србијом и БиХ показује да у сарадњи са државама са повећаним степеном политичке, пословне и правне несигурности, интереси капитала и економских прорачуна истискују „пријатељство” и „културне и цивилизацијске” споне међу народима, те се улагања и пословања реализују у сигурнијим оквирима.

РЕФЕРЕНЦЕ

Давутоглу, Ахмет. 2014. *Стратегијска дубина*. Београд: Службени гласник.

Лазовић, Даница. 2020. „Циљеви дипломатског трилатерализма Републике Турске на Западном Балкану током деценије 2009–2019.” Мастер теза. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

Симић, Мирјана М. 2021. „Карактеристике школског система под Турцима и за време НАТО агресије на Косову и Метохији.” У *НАТО агресија на СРЈ (Републику Србију) – Да се вечно памти*, ур. Драган Танчић и Миодраг Гордић, 465–481. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина; Београд: Факултет за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла”.

Топаловић, Милица. 2023. „Европска унија и сецесионизам: Студија случаја Републике Србије и Украјине.” У *Перспективе политичких наука у савременом друштву*, прир. Андреа Матијевић и Ненад Спасојевић, 271–290. Београд: Институт за политичке студије.

Агенција за унапређење страних инвестиција у ВИН. 2022. „Анализа директних страних инвестиција у ВИН за 2021. и 2022. годину. Упоредна анализа ВИН и држава региона у извјештајима међународних организација”. *Агенција за унапређење страних инвестиција у ВИН*. Последњи приступ 2. децембар 2023. http://www.fipa.gov.ba/publikacije_materijali/Informacije_i_izvjestaji/default.aspx?id=15664&langTag=sr-SP-Cyrl.

Al Jazeera Balkan. 2022. „Erdogan podržava ulazak Kosova u NATO.” *Al Jazeera Balkan* Последњи приступ 14. новембар

2023. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/3/2/erdogan-podrzavam-ulazak-kosova-u-nato>.
- Al Jazeera Balkan. 2023. „Turski general preuzeo komandu KFOR-a.” *Al Jazeera Balkan* Poslednji pristup 13. oktobar 2023. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/10/10/turski-general-preuzima-komandu-kfor-a>.
- Anderson, Jack. 2000. “Kosovo and the legality of NATO’s actions.” *Irish Studies in International Affairs*, 11: 31–39.
- B92. 2014. „Referendum na Krimu 14. marta.” *B92*. Novembar 2023. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=06&nav_category=78&nav_id=820169.
- Bieniek, Karol. 2021. “Thirty years of relations between the Republic of Turkey and the Republic of Serbia: Changing political and international dynamics.” *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 19: 175–189. DOI: 10.36874/RIESW.2021.4.9.
- BIZ life. 2022. „U ovoj godini u Srbiji dominiraju kineske investicije.” *BIZ life*. Poslednji pristup 1. decembar 2023. <https://bizlife.rs/u-ovoj-godini-u-srbiji-najvise-investitali-kinezi/>.
- Blic. 2011. „Davutoglu: Turska podržava integritet i suverenitet Kosova.” *Blic*. Poslednji pristup 12. novembar 2023. <https://www.blic.rs/vesti/politika/davutoglu-turska-podrzava-integritet-i-suverenitet-kosova/t9qvncg>.
- Buchholz, Katharina. 2023. “Kosovo & Beyond: Where the UN Disagrees on Recognition.” *Statista*. Poslednji pristup 11. oktobar 2023. <https://www.statista.com/chart/29371/un-partial-recognitions/>.
- Buyuk, Hamdi Firat, and Anja Vladislavljević. 2019. “Turkey’s Erdogan Wants Bosnia’s Dayton Deal Changed.” *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2019/01/17/turkey-s-erdogan-says-dayton-agreement-should-be-revised-01-17-2019/>.
- Buzan, Barry, and Ole Wæver. 2003. *Regions and Powers. The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press.
- Çakır, Mustafa. 2014. “An Economic Analysis of the Relationship between Turkey and the Balkan countries.” *Adam Academy Journal of Social Sciences* 4 (2): 77–86.

- Ekinci, Didem. 2013. "A chronicle of evolving Turkish Serbian relations a century after the Balkan wars." *Uluslararası Suçlar ve Tarih* 14: 7–36.
- Federalna Novinska Agencija [FENA]. 2022. "Erdogan: Turkiye pays great attention to peace, prosperity and stability of Bosnia and Herzegovina." *Federalna Novinska Agencija*. Poslednji pristup 20. novembar 2023. <https://fena.ba/article/1283981/erdogan-turkiye-pays-great-attention-to-peace-prosperity-and-stability-of-bosnia-and-herzegovina>.
- International Monetary Fund [IMF]. n.d. "Directions of Trade Statistics (DOTS)." *International Monetary Fund*. Poslednji pristup 15. novembar 2023. <https://data.imf.org/?sk=9d6028d4-f14a-464c-a2f2-59b2cd424b85&id=1514498277103>.
- Jeftić-Šarčević, Nevenka. 2010. „Zapadni Balkan u projekciji Turske strateške vizije." *Međunarodni problemi* 62 (4): 691–714. DOI: 10.2298/MEDJP1004691J.
- Klix. 2008. „Turska priznala nezavisnost Kosova." *Klix*. Poslednji pristup 16. oktobar 2023. <https://www.klix.ba/vijesti/regija/turska-priznala-nezavisnost-kosova/080218189>.
- Mondo. 2014. „Bošnjake će braniti 100 miliona Turaka." *Mondo*. Poslednji pristup 17. novembar 2023. <https://mondo.rs/Info/EX-YU/a709600/Skandalozna-izjava-Erdogana.html>.
- Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye. n.d.a. "Relations between Türkiye and Kosovo." *Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye*. Poslednji pristup 12. decembar 2023. https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-kosovo_.en.mfa.
- Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye. n.d.b. "Relations between Türkiye and Serbia." *Ministry of Foreign Affairs Republic of Türkiye*. Poslednji pristup 12. decembar 2023. <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-serbia%20.en.mfa>.
- N1. 2019. "Erdogan: Turkey supports Dayton Accords despite its shortcomings." *N1*. Poslednji pristup 19. novembar 2023. <https://n1info.ba/english/news/a382561-erdogan-turkey-supports-dayton-accords-despite-its-shortcomings/>.
- Nedeljnik. 2023. „Erdogan obećao Kurtiju podršku Turske u procesima evrointegracija Kosova." *Nedeljnik*. Poslednji pristup

14. novembar 2023. <https://www.nedeljnik.rs/erdogan-obecao-kurtiju-podrsku-turske-u-procesima-evrointegracija-kosova/>.

Office of the High Representative [OHR]. n.d. “International Community in BiH. Peace Implementation Council.” Poslednji pristup 14. oktobar 2023. <https://www.ohr.int/international-community-in-bih/peace-implementation-council/>.

Presidency of the Republic of Türkiye. 2021. “Bosnia and Herzegovina’s territorial integrity, political unity and sovereignty are key to the regional peace.” *Presidency of the republic of Türkiye*. Poslednji pristup: 19. novembar 2023. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/130191/-bosnia-and-herzegovina-s-territorial-integrity-political-unity-and-sovereignty-are-key-to-the-regional-peace->.

Radio Televizija Srbije [RTS]. 2014. „Donjeck i Lugansk proglasili nezavisnost.” *Radio televizija Srbije*. Poslednji pristup 20. novembar 2023. <https://www.rts.rs/lat/vesti/svet/1595612/donjeck-i-lugansk-proglasili-nezavisnost.html>.

Radio Televizija Vojvodine [RTV]. 2013. „Erdogan: Kosovo je moja druga zemlja.” *Radio televizija Vojvodine*. Poslednji pristup 12. novembar 2023. https://rtv.rs/sk/politika/erdogan-kosovo-je-moja-druga-zemlja_431808.html.

Radio Slobodna Evropa. 2021. „Čaušoglu u Sarajevu: Nove vakcine iz Turske za BiH.” *Radio Slobodna Evropa*. Poslednji pristup 22. novembar 2023. <https://www.slobodnaevropa.org/a/31239131.html>.

Radio Slobodna Evropa. 2022a. „Glasanje na takozvanim referendumima u Ukrajini.” *Radio Slobodna Evropa*. Poslednji pristup 22. novembar 2023. <https://www.slobodnaevropa.org/a/ukrajinci-glasaju-takozvani-referendumi/32047846.html>.

Radio Slobodna Evropa. 2022b. „Putin naredio slanje trupa u Ukrajinu nakon što je priznao separatističke regije.” *Radio Slobodna Evropa*. Poslednji pristup 20. novembar 2023. <https://www.slobodnaevropa.org/a/istocna-ukrajina-rusija-separatisti/31714545.html>.

Reuters. 2021. “Turkey’s Erdogan says Taliban should end “occupation” in Afghanistan.” *Reuters*. Poslednji pristup 13. novembar 2023. <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-says-taliban-should-end-occupation-afghanistan-2021-07-19/>.

S news. 2022. „Erdogan: Potrebno zajedničko djelovanje međunarodne zajednice za prevazilaženje krize uu Bosni i Hercegovini.” *S news*. Poslednji pristup 21. novembar 2023. <https://www.snews.rs/erdogan-potrebno-zajednicko-djelovanje-medjunarodne-zajednice-za-prevazilazjenje-krize-uu-bosni-i-hercegovini/>.

Skupština Kosova. 2009. „Predsedništvo se sastaje sa ministrom spoljnih poslova Turske, Ali Babadžanom.” *Skupština Kosova*. Poslednji pristup 11. novembar 2023. <https://kuvendikosoves.org/?pageId=8&language=3&articleId=13461>.

Skupština Kosova. 2022. „Turska ponovo potvrđuje svoju podršku Kosovu.” *Skupština Kosova*. Poslednji pristup 14. novembar 2023. <https://kuvendikosoves.org/srb/per-publikun/vest/turska-ponovo-potvrduje-svoju-podrsku-kosovu-31578/>.

The British Broadcasting Corporation [BBC]. 2014. “Russia’s Vladimir Putin recognises Crimea as a nation.” *The British Broadcasting Corporation*. Poslednji pristup 12. novembar 2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-26621726>.

TRT Afrika. 2023. “Türkiye’s position on Ukraine sovereignty ‘as resolute as ever’: Fidan.” *TRT Afrika*. Poslednji pristup 19. novembar 2023. <https://www.trtafrika.com/turkey/turkiyes-position-on-ukraine-sovereignty-as-resolute-as-ever-fidan-13721703>.

TRT Balkan. 2023. „Erdogan Kongresu SDA: Nastavljamo podršku miru i stabilnosti BiH.” *TRT Balkan*. Poslednji pristup 20. novembar 2023. <https://bhsc.trtbalkan.com/region/erdogan-kongresu-sda-nastavljamo-podrsku-miru-i-stabilnosti-bih-15389918>.

Turkish Cooperation and Coordination Agency [TIKA]. 2021. “Development Assistance Report of Türkiye.” *Turkish Cooperation and Coordination Agency*. Poslednji pristup 5. decembar 2023. <https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021ENGWeb.pdf>.

United Nations [UN]. 1945. *The Charter of United Nations*. New York: United Nations. Poslednji pristup 15. oktobar 2023. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

Vračić, Alida. 2014. “Bosnia-Turkey relations: A political romance?” *Turkish policy quarterly* 13 (1): 183–190.

World Integrated Trade Solution [WITS]. n.d.a. “Serbia, FR (Serbia and Montenegro) trade balance, exports and imports by country and region 2008.” *World Integrated Trade Solution*. Poslednji pristup 14. novembar 2023. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/SER/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP>.

World Integrated Trade Solution [WITS]. n.d.b. “Turkey trade balance, exports and imports by country 2008.” *World Integrated Trade Solution*. Poslednji pristup 14. novembar 2023. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>.

Yunus Emre Enstitüsü. n.d. “Institut Yunus Emre.” *Institut Yunus Emre*. Poslednji pristup 24. novembar 2023. <https://belgrad.yee.org.tr/sr/content/institut-yunus-emre>.

Yüzbaşıoğlu, Nazil. 2020. “Turkish foreign minister recalls Bosnian war.” *Anadolu Ajansı*. Poslednji pristup 24. novembar 2023. <https://www.aa.com.tr/en/europe/turkish-foreign-minister-recalls-bosnian-war/2075074>.

Danica Lazović**Institute of Social Sciences, Belgrade*

THE POLICY OF THE REPUBLIC OF TURKEY TOWARDS TERRITORIAL INTEGRITY AND SOVEREIGNTY AND EFFECTS ON REGIONAL COOPERATION – THE CASE OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Resume

Contemporary international relations are faced with the relativization of proclaimed international legal rules and principles, conceived to be universally valid. The principle of territorial integrity and sovereignty of states after the declaration of independence of the southern Serbian province of Kosovo and Metohija is actualized, while the broad international support for Kosovo's independence paved the way for the opening of new problematic files at security-critical points in Europe and the world, with a significant potential to shake the national security of states, regional and global security, and peace. The attitude of the Republic of Turkey towards the territorial integrity and sovereignty of Serbia and Bosnia and Herzegovina is significantly different, since in the case of Serbia, Turkish policy does not shy away from violating international law by supporting Albanian secessionism. In the case of Bosnia and Herzegovina, Turkish policy is guided by international law, providing all support for the territorial integrity, sovereignty, and political unity of this country. The disparity in Turkey's

* Email address: dlazovic@idn.org.rs.

attitude towards the territorial integrity and sovereignty of the two Balkan states can be explained by the interest, which is based on supporting the Muslim communities of the Balkans, as Turkey's near land sphere. By providing support to Muslim communities in the Balkans, Turkey succeeds in consolidating and maintaining the status of a regional power, which influences the shaping of political and other regional relations. Although there is a difference in the Turkish attitude towards the territorial integrity of Serbia and Bosnia and Herzegovina, Turkey tried to deepen bilateral cooperation with the Balkan states, but also to develop trilateral mechanisms of diplomatic cooperation. The negative attitude towards the territorial integrity of Serbia did not affect the balance of mutual political, economic, and cultural cooperation. The economic cooperation between Serbia and Turkey is constantly growing, the volume of foreign trade exchange is increasing, and Turkey's foreign direct investments in Serbia are increasing. Taking into account Serbia's experience, it could be concluded that Turkey's cooperation with Bosnia and Herzegovina would be even more successful than with Serbia. However, political instability, complicated legal procedures, and an insecure business environment, caused by the liberal peace solutions implemented in Bosnia and Herzegovina, affected Turkey's economic cooperation with this country. Although economic cooperation with Bosnia and Herzegovina records growth, Turkey invests more in Serbia, while the volume of foreign trade exchange is greater with Serbia than with Bosnia and Herzegovina. For 27 years, Turkey invested a negligibly larger amount of money in Bosnia and Herzegovina, than for 11 years in Serbia. Both Serbia and Bosnia and Herzegovina are important partners for Turkey, but the motives of Turkish interest in these countries are different. Serbia is an important political, security, and economic partner for Turkish politics, while Bosnia and Herzegovina has importance limited to cultural, religious, and demographic relations, which are equally important

because they represent the main standfast for maintaining Turkish regional influence and represent a guarantee of its constant presence in the Balkans. The importance of Bosnia and Herzegovina is evidenced by the fact that this country is among the ten countries in the world that are the largest recipients of Turkish development aid, as the only European country. The analysis shows that Turkey's attitude towards the territorial integrity and sovereignty of the two Balkan states, although diametrically different, did not influence the trends of mutual regional cooperation. The assumption that an affirmative attitude towards territorial integrity and sovereignty affects the intensification of regional cooperation may not necessarily be confirmed. This assumption in the case of Bosnia and Herzegovina has not been refuted, since cooperation has been improving over the years, even though it hasn't reached the expected level due to the internal political frameworks in Bosnia and Herzegovina. The different nature of Turkish policy interests towards the two Balkan states shows that its attitude towards their territorial integrity and sovereignty isn't the decisive factor in the context of cooperation.

Keywords: *Republic of Turkey, Republic of Serbia, Bosnia and Herzegovina, territorial integrity, sovereignty, regional cooperation.*
